

Гезет Ірина Сергіївна,
курсант ННІ № 1 Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності ННІ № 1
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук **Бурак М. В.**

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗГВАЛТУВАНЬ, ВЧИНЕНИХ РОСІЙСЬКИМИ ВІЙСЬКОВИМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початку повномасштабної агресії проти України вище військове та політичне керівництво російської федерації, а також військовослужбовці збройних сил держави-агресора вчиняють численні воєнні злочини.

Напади на цивільне населення та цивільні об'єкти, невибіркові напади, умисні вбивства цивільних осіб, сексуальне насильство, незаконна депортація або примусове переміщення цивільного населення – це далеко не повний список злочинних діянь загарбників проти цивільного населення України, зокрема і дітей [1].

Як бачимо, повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України не тільки показало міць Збройних Сил України, а й проявило справжнє обличчя «другої армії світу». Армія гвалтівників і катів, яка принесла смерті, поранення, каліцтва... І сексуальне насильство. Сексуальне насильство різних форм і способів.

Так, ще у 2018 році під час попереднього вивчення ситуації в Україні прокурор Міжнародного кримінального суду зазначила, що сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, зокрема і проти дітей, містить ознаки складу воєнних злочинів згвалтування та інших форм сексуального насильства чи катувань або нелюдського поводження, чи зазіхання на особисту гідність. З початку російсько-української війни почали масово з'являтися повідомлення про сексуальне насильство проти дітей, пов'язане з конфліктом. Більш того, в умовах воєнного стану майже кожного дня надходять повідомлення від громадян України, які перебувають на окупованій або звільненій від окупантів території країни, про згвалтування [1].

Зауважимо, що за повідомленнями Уповноваженої Верховної Ради України з прав людини серед постраждалих від згвалтування є усі категорії цивільного населення: жінки, чоловіки та діти. Серед потерпілих, з якими вже працюють органи слідства, – жінки всіх вікових категорій: від неповнолітніх дівчат до осіб похилого віку.

До прикладу, у ході кримінального провадження доведено факт неодноразового згвалтування 33-річної жінки на Київщині. Особу підозрюваного, військовослужбовця 15-ї мотострілкової бригади збройних сил російської федерації, встановлено. Також встановлено особу ще одного військовослужбовця 30-ї мотострілкової бригади збройних сил росії, який,

погрожуючи зброєю, згвалтував двох жінок 26-річного віку на Київщині. Обом злочинцям повідомлено про підозру та оголошено в розшук [2].

В іншому задокументованому випадку в березні троє російських солдатів підійшли до будинку в Київській області та запитали 59-річну жінку про місцеперебування її чоловіка. Коли вона відповіла, що він помер, один із солдатів наказав їй роздягнутися, погрожуючи, що якщо вона не підкориться, її становище погіршиться. Він змусив її роздягнутися на вулиці, направивши на неї автомат, а потім уперся ним між її ніг та сідниць. Він наказав їй обернутися, а двоє інших солдатів дивилися й сміялися. Потім він заштовхнув її до будинку, ударом автомата повалив на диван і двічі згвалтував. Під час усієї наруги він не випускав із рук зброю [3].

Наразі правоохоронними органами України розслідується більше 40 кримінальних проваджень за фактами згвалтувань та інших актів сексуального насильства щодо цивільного населення. Більшість злочинів були вчинені російськими військовими у Київській, Харківській, Херсонській, Донецькій, Луганській та Запорізькій областях.

Слід також зазначити, що в умовах воєнного стану згвалтування має особливості, пов'язані з кваліфікацією злочину у складі інших, в якості однієї з проявів об'єктивної сторони. Зокрема, згвалтування може проявлятися як вид насильства над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 КК України), як погане поводження з військовополоненими (ст. 434 КК України), як жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням (ст. 438 КК України), як прояв геноциду (ст. 442 КК України). Однак у кожному з випадків, згвалтування має додаткові цілі, серед яких: залякування, помста, дія на генофонд.

Утім, більшість фактів згвалтування, вчинених російськими військовими в умовах воєнного стану щодо цивільних осіб зареєстровані та розслідуються правоохоронними органами України за ст. 438 КК України (порушення законів і звичаїв війни). Стаття визначає порушення законів та звичаїв війни як жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій. Ця норма є однією із небагатьох у Кримінальному кодексі України, яка визначає відповідальність за вчинення воєнних злочинів, якими, як зазначалось вище, є факти сексуального насильства, пов'язаного з російсько-українським міжнародним збройним конфліктом, щодо цивільного населення України [2].

На жаль, з погляду кваліфікації зазначених вище фактів сексуального насильства ст. 438 КК України має низку суттєвих недоліків.

Так, найперше стаття не містить прямої криміналізації конкретних актів сексуального насильства, що не відповідає сучасному підходу до визначення воєнних злочинів шляхом встановлення їхнього переліку, загальний зразок якого міститься у Римському статуті Міжнародного кримінального суду. Стаття 8 Римського статуту чітко визначає згвалтування, сексуальне рабство,

примусову проституцію, примусову вагітність, примусову стерилізацію, а також будь-які інші форми сексуального насильства відносної тяжкості як складову воєнних злочинів.

Крім того, ст. 438 КК України є бланкетною, що свідчить про те, що вона не встановлює вичерпний перелік діянь, а відсилає до джерел міжнародного гуманітарного права [2].

Отже, захист жінок від сексуального насильства, пов'язаного із збройним конфліктом, відбувається з допомогою гарантій і заборон, встановлених міжнародним гуманітарним правом. До загальних гарантій, наданих усім цивільним особам статтями 27–34 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (ЖК IV) і статтею 75 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (ДП I), належить право на гуманне ставлення, особисту повагу, повагу до честі тощо. Серед загальних заборон – заборони тортур, калічень, тілесних і колективних покарань [4].

Поряд з цим, жінки також є окремою категорією осіб, яка потребує особливого ставлення, що зумовило наявність спеціальних норм захисту. Серед них – захист від будь-якого зазіхання на честь, зокрема, від зґвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність (стаття 27 ЖК IV), від непристойного посягання в будь-якій його формі (75 ДП I).

Вбачається, що названі норми міжнародного права є імперативними, а відтак, обов'язковими до виконання Збройними Силами як України, так і росії. Проте військовослужбовці російської федерації, як і держава-агресорка загалом, цинічно і відкрито порушують установлені заборони вчинення сексуального насильства щодо жінок. Без сумніву, такі порушення, є воєнними злочинами.

Водночас, аналогічні загальні та спеціальні гарантії та заборони сексуального насильства закріплено у нормах міжнародного права прав людини. Резолюція Ради Безпеки ООН 1820 (2008), у свою чергу, прямо вимагає від сторін збройного конфлікту негайно припинити вчинення всіх актів сексуального насильства щодо цивільного населення [4].

Зважаючи на положення міжнародного кримінального та гуманітарного права, сексуальне насильство у воєнний час потребує значно більшої міри покарання. Вже були винесені пропозиції щодо внесення змін до ст. 438 КК України. Основним завданням є відокремити від інших злочинів, вчинених у воєнний час, сексуальне насильство, пов'язане із збройною агресією. Перш за все, для цього необхідно імплементувати відповідні норми Женевських конвенцій, Римського статуту.

Так, 20 вересня 2022 року Верховною Радою було утворено Тимчасову слідчу комісію Верховної Ради України з питань розслідування фактів сексуального насильства, вчинених внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, основним завданням якої є розслідування фактів сексуального насильства, вчинених у воєнний час, а також ініціювання дій для притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні насильницьких дій сексуального характеру, у тому числі щодо міжнародного розшуку таких осіб

та здійснення співробітництва за принципом універсальної юрисдикції. Наразі Тимчасова слідча комісія працює над ініціюванням внесення ряду законодавчих змін. Зокрема, було підготовлено проект закону, що визначає правовий статус жертв насильницьких дій сексуального характеру, пов'язаного з збройною агресією росії проти України, а також членів їх сімей та передбачає надання ряду соціальних гарантій, компенсацій, правової та психологічної допомоги та лікування. Крім того, Тимчасова слідча комісія вважає важливим завданням збільшити відношення заявлених випадків сексуального насильства до їх реальної кількості. Адже число задокументованих випадків станом на сьогодні є дуже розмитим, зважаючи на характер такого діяння та психологічний стан потерпілих, значна їх частка хоче зберегти приватність або зневірилась у механізмі притягнення винного до відповідальності. Саме тому у проекті зазначеного закону пропонується запровадження моделі подання онлайн звернень до спеціальної комісії. Це допоможе потерпілим уникнути зайвих хвилювань та забезпечити своє право на приватність.

Утім, зрозуміло, що мовчати про сексуальне насильство, пов'язане з збройною агресією, не можна. Повідомляти про зґвалтування, вчинені російськими військовими є важливо, адже вони є елементом ведення війни росією. Слід належним чином задокументувати дані діяння, щоб повною мірою притягнути до відповідальності, як і осіб, які безпосередньо вчиняли таке діяння, так і росію як державу-терорист.

Список використаних джерел

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за зґвалтування та сексуальне насильство дітей»: проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за зґвалтування та сексуальне насильство дітей від 01 лип. 2022 №7511. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1388286>.

2. Сексуальне насильство російських військових як воєнний злочин: виклики кваліфікації за національним законодавством. URL: <https://zmina.info/articles/seksualne-nasyilstvo-rosijskyh-vijskovykh-yak-voyennyj-zlochyn-vyklyky-kvalifikacziyi-za-naczionalnym-zakonodavstvom/>.

3. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 1 лютого – 31 липня 2022 року. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-09-23/ReportUkraine-1Feb-31Jul2022-ua.pdf>.

4. Сексуальне насильство: російський метод ведення війни та політики. URL: <https://zn.ua/ukr/LAW/seksualne-nasilstvo-rosijskij-metod-vedennja-vijni-ta-politiki.html>.